

حکمرانی الکترونیک خوب و نظریه دولت باز: رویکرد حقوقی

یاسر قهرمانی افشار *

مهدی شعبان نیا منصور **

علی دشتی ***

چکیده

مدولت الکترونیک، محصول و برآیند طبیعی نیروهای فناورانه است که به بهبود عملکرد دولت و دسترسی بهتر و سریع‌تر شهروندان به خدمات دولتی می‌انجامد. دولت الکترونیک به دیجیتالی شدن و رایانه‌ای شدن امور دولت تعبیر می‌شود. چون دولت‌ها به نوآوری‌هایی در ساختار سازمانی، دستورات عملی، ظرفیت‌ها و بهره‌برداری از منابع انسانی و خدمات‌رسانی دولتی و تمشیت امور عمومی روی آورده‌اند، به صورت گسترده و بنیادین و به طور خودسالار، از حکمرانی الکترونیک برای ابتکار، نوآفرینی، نوسازی، افزایش بهره‌وری و بهبود عملکرد خود بهره گرفته‌اند. حکمرانی الکترونیک در ظرفیت نهادی خود، بسترهای دموکراسی سیاسی و مشارکت مستقیم شهروندان را در تصمیم‌گیری‌های سیاسی فراهم می‌آورد و نویدبخش تعالی دولت - ملت به حکومت الکترونیک - شهروند الکترونیک است. باز بودن دولت و حکومت به روی اقتصاد و مردم، به مثابه تبلوری از حکمرانی الکترونیک خوب، به شفافیت اقدامات دولت، در دسترس بودن خدمات و دادگان دولت و پاسخ‌گو بودن دولت در برابر ایده‌ها و تقاضاها اشاره دارد. این تحقیق با روشی تحلیلی - تجویزی و با استفاده از مطالعه کتابخانه‌ای به دنبال پاسخ این پرسش است که نقش حکمرانی و دولت الکترونیک در تحقق دولت باز چیست. نتیجه این تحقیق مشخص می‌کند که حکمرانی الکترونیک علاوه بر تحقق شفافیت، پاسخ‌گویی، خدمات‌رسانی و کارآیی بیشتر و سریع‌تر و با کیفیت بالاتر در دولت، سطح مشارکت آگاهانه‌تر و هوشمندانه‌تر افراد را نیز بالاتر می‌برد.

کلیدواژه‌ها: فناوری اطلاعات، حکمرانی الکترونیک، دموکراسی الکترونیک، خدمات عمومی، دولت ۲/۰.

*. دانش آموخته دکتری حقوق عمومی - استاد مدعو گروه حقوق عمومی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

yghafshar@hotmail.com

(نویسنده مسئول)

** . استادیار گروه حقوق عمومی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ایران.

mehdi.shabannia@gmail.com

***. استادیار گروه حقوق عمومی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ایران.

darrood@gmail.com

مقدمه

سازمان ملل متحد از سال ۱۹۹۵، رویکرد ارائه کمک‌های حق‌بنیانی^۱ را برای کشورهای در حال توسعه و تقویت نهادها و تأسیسات حکومتی کشورهای عضو شروع کرد و در ۱۹۹۷، کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل متحد، مسئولیت تسهیل هدایت چنین رویکرد حقوق بشری را در چارچوب برنامه توسعه سازمان ملل متحد^۲ بر عهده گرفت. در سپتامبر ۲۰۰۰، کمیته مشورتی سازمان ملل متحد مربوط به برنامه‌ها و سؤالات، طرح‌واره‌ای از معیارها و شاخص‌های سیاسی را برای همکاری با سازمان ملل متحد تعیین کرد. ضوابط، معیارها و سیاست‌های مورد نظر عبارتند از: دموکراسی، مشارکت، عدالت، مدیریت و حمایت از محیط زیست، حقوق بشر، حاکمیت قانون، مدیریت خدمات‌رسانی عمومی، شفافیت و پاسخ‌گویی، امنیت، استقرار صلح و مدیریت تعارض‌ها، شهروندی آگاهانه و دولت الکترونیک.

دولت الکترونیک به معنای فراهم آوردن شرایطی است که دولت‌ها بتوانند خدمات خود را به صورت ۲۴ ساعت در ۷ روز هفته عرضه کنند. گسترش به‌کارگیری دولت الکترونیک برای انجام تغییرات در فرآیندهای دولتی نظیر تمرکززدایی، بهبود کارایی و اثربخشی است. شناسه‌هایی مانند: «در دسترس بودن برای همگان در همه جا»،^۳ «دسترسی‌پذیری دایمی»،^۴ «قابل استفاده بودن»،^۵ «مرکزی نبودن و پراکندگی»،^۶ «قابلیت همکاری داشتن»،^۷ «الکترونیکی شدن بهره‌وری»، «الکترونیکی شدن رأی‌گیری» و «گردش الکترونیکی» از جمله شناسه‌هایی است که می‌توان برای دولت الکترونیک و دیگر گونه‌های نوین دولت در نظر گرفت. در واقع، دولت الکترونیک نیز مبتنی بر استفاده از فناوری به منظور افزایش دسترسی به خدمات دولتی و عرضه آن‌ها برای بهره‌مندی شهروندان، بخش‌های تجاری و کارکنان است.

بیش از یک دهه است که طرح‌های ایجاد دولت الکترونیکی در کشورهای مختلف کلید خورده است.^۸ انگاره حکمرانی خوب، موضوعی نسبتاً نو در ادبیات سیاسی و حقوقی ایران است، اما شاید بتوان هم‌سویی آن را از نظر هدف و ماهیت با دیگر انگاره‌های

1-Rights-Based.

2-Human Rights in Development, Good Governance, OHCHR and Good Governance. United Nations Development Program

3-Availability.

4-Permanent Accessibility .

5-Usability.

6-Dispersality

7-Interoperability .

۸. رهنورد، فرج‌الله و داریوش محمدی، «ارزیابی مراحل تکاملی دولت الکترونیک در ایران»، پژوهش‌نامه مدیریت اجرایی، ۱۳۸۶، شماره ۲۷، ص ۶۵.

ارزشمندی هم‌چون دموکراسی، حقوق بشر و مشارکت پیدا کرد. به بیان دیگر، حکمرانی خوب، مجموعه‌ای از دیدگاه‌ها، سازوکارها، سیاست‌ها و فرآیندهایی است که در خدمت تحقق دموکراسی و حقوق بشر است و بر این بنیان می‌توان حکمرانی خوب را ابزاری برای تحقق آرمان دموکراسی و مشارکت شهروندان و برقراری حقوق بشر و حاکمیت قانون دانست.

در تبیین مفهوم حکمرانی الکترونیک باید اذعان داشت که مفهومی جدیدتر از دولت الکترونیک است که بیش‌تر با نوید بهبود کارآیی اداره امور عمومی توسط دولت مطرح می‌شود و برای اثربخشی کارآیی مدیریت دولتی، ضروری و حیاتی است.^۱ حکمرانی الکترونیک به این موضوع اشاره دارد که دولت‌ها چگونه بر اساس مقیاس‌هایی مانند مواجهه با انتظارات، نسبت به عرضه مطلوب خدمات عمومی و مشارکت بیش‌تر شهروندان در تصمیم‌گیری‌ها عمل می‌کنند. در تحقیقات پیشین با عنوان «مدیریت ایران، کشورداری الکترونیک» عموماً به موضوعاتی چون مدیریت منابع انسانی و توسعه پارک‌های علم و فناوری و آینده حکمرانی شبکه‌ای و نقش پایگاه‌وب در حکومت الکترونیک پرداخته شده است. هم‌چنین در پژوهش‌هایی با عنوان «حکمرانی خوب»، شاخص‌های حکمرانی خوب از جمله مشارکت، حاکمیت قانون و شفافیت شناسایی و تبیین شده است. همین‌طور در مورد رابطه فناوری اطلاعات و فساد اداری، قلم‌فرسایی‌هایی صورت گرفته، ولی پژوهشی مستقل در خصوص نقش دولت الکترونیک در شکل‌گیری دولت باز صورت نگرفته است.

پرسش پژوهش این است که در عصر حاضر، نقش حکمرانی الکترونیک در تکوین حکمرانی شایسته چیست و چگونه می‌توان برای روزآمدسازی حضور مردم در عرصه سیاست و خدمات‌رسانی عمومی به شهروندان اقدام کرد؟ تفاوت دولت الکترونیک با حکمرانی الکترونیک چیست؟ کدام یک از شناسه‌های دولت باز در آیین‌ها قوانین ایران منعکس شده است؟ بر این بنیاد، ابتدا به پیکربندی مفهومی حکمرانی و دولت الکترونیک و اهداف و کارویژه‌های آن می‌پردازیم. در ادامه با اشاره به تفاوت دولت الکترونیک و حکمرانی الکترونیک و نگاهی به شناسه‌های برساننده آن‌ها، از نقش دولت الکترونیک و فناوری اطلاعات در راستای تحقق دولت باز و ماهیت و مؤلفه‌های برساننده آن سخن می‌گوییم.

این پژوهش از نظر روش، توصیفی - تحلیلی و تجویزی، از نظر گردآوری داده‌ها، کتابخانه‌ای و هدف آن، کاربردی است که بر بنیان «نظریه دولت باز» به تبیین تبلور حکومت‌داری خوب یا به عبارت دقیق‌تر، حکومت‌داری الکترونیک خوب از طریق تلاش دولت‌ها برای بهره‌گیری از دولت الکترونیک پرداخته است. تمایز این نوشتار با پژوهش‌های پیشین، ارائه تبیینی از نظریه دولت باز است که به عنوان تمثالی از حکومت‌داری خوب در نظر گرفته

1-Adelana, O. S., "Electronic Governance and Effective Public Administration", International Journal of social, Politics and humanities, 2019, 3(2), p. 272

شده است. هم‌چنین از دیدگاه حقوقی به دولت و حکمرانی الکترونیک نظر افکنده و به نقش فناوری اطلاعات و دولت الکترونیک در تحقق مطلوبات بشری و مدیریت صحیح حقوقی دولت بر اساس مقتضیات جامعه توجه داشته است.

گفتار اول. مفهوم، اهداف و امتیازهای حکمرانی الکترونیک خوب^۱

بند نخست. حکمرانی خوب

قدمت مفهوم «حکمرانی» شاید به قدمت تاریخ درازآهنگ زندگی بشر باشد. تعریف‌های مختلفی در مورد حکمرانی مطرح شده است که هر کدام از آن‌ها از نظرگاهی ویژه مطرح شده است که شاید نتوان ادعای مانع بودن این تعریف‌ها را مطرح کرد. در فرهنگ آکسفورد، حکمرانی این‌گونه معنا شده است: فعالیت یا ابزار اعمال قدرت. حکمرانی، مفهومی وسیع‌تر از حکومت دارد و اذعان به این موضوع است که قدرت در درون و بیرون از اختیارات و نهادهای رسمی حکومت وجود دارد. حکمرانی به طور سنتی به مثابه فرآیندی تعریف شده است که نظام سیاسی قادر است از طریق آن، به ارزش‌هایی مثل پاسخ‌گویی، مشارکت، گشودگی (شفافیت) و احترام به نقش قانون و بنابراین، فرآیند بوروکراتیک مورد نظر دست یابد.

تعریف بانک جهانی از حکمرانی، اجرای قدرت سیاسی و به کارگیری منابع نهادی به منظور مدیریت امور اجتماعی است.^۲ حکمرانی خوب را مدیریت اثربخش منابع اقتصادی و اجتماعی یک کشور می‌دانند، به گونه‌ای که چنین مدیریتی، شفاف،^۳ پاسخ‌گو،^۴ قابل پیش‌بینی^۵ و باز^۶ باشد. حاضران در اجلاس اتحادیه آفریقا نیز بر این موضوع تأکید کردند.^۷ مفهوم «حکمرانی خوب» اصولاً در منشور سازمان ملل متحد و حقوق بین‌الملل ایجاد شده است. در چند دهه اخیر، رویکرد حقوق بشری و حق بنیادین به توسعه در اعلامیه‌ها و اسناد مختلف گسترش یافت. کمیسیون حقوقی سازمان ملل متحد در قطع‌نامه ۶/۲۰۰۰، ویژگی‌های حکومت خوب را برشمرده است که عبارتند از: شفافیت، مسئولیت، پاسخ‌گویی،

1-Good E-Governance.

۲. بانک جهانی، گزارش توسعه جهانی: نقش دولت در جهان در حال تحول، ترجمه: گروه مترجمین تهران، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۷۸.

3-Transparent.

4-Responsive.

5-Predictable.

6-Open.

7-www.ncb.intnet.mu/mf.oau/decpl.htm.

مشارکت و حاکمیت قانون. هم‌چنین حکمرانی، اعمال اقتدار سیاسی، اقتصادی و اداری در پیش‌برد امور عمومی در سطح خرد تا کلان است. به طور کلی، حکمرانی، تدوین و اجرای سیاست‌ها در امور عمومی است.

با استفاده از این تعریف‌ها می‌توان مرز میان حکمرانی را با دیگر مفاهیم مشابه هم‌چون مدیریت مشخص کرد، به این معنا که حوزه حکمرانی، حوزه «مدیریت مدیران» یا «مدیریت مدیریت» است. در تعبیر واژه «حکمرانی» باید به دو نکته توجه داشت: نخست - حکمرانی، حکومت نیست. حکمرانی به عنوان یک مفهوم مشخص می‌سازد که قدرت در داخل و خارج از اقتدار رسمی و نهادهای حکومت وجود دارد. از این رو، حکمرانی، سه گروه اصلی از کنش‌گران را در بر می‌گیرد که عبارت است از حکومت، بخش خصوصی و جامعه مدنی. دوم - حکمرانی بر «فرآیند» تأکید دارد و مشخص می‌سازد که تصمیم‌ها با توجه به روابط پیچیده بین تعدادی از بازیگران با اولویت‌ها و سلیقه‌های متفاوت گرفته می‌شود. حکمرانی، توافقی را بین اولویت‌ها و سلیقه‌های رقیب و متضاد برقرار می‌کند که اساس و شالوده مفهوم حکمرانی است. به طور طبیعی، انگاره‌های اخلاقی را در تبیین وصف خوب در عبارت حکمرانی خوب نمی‌توان نادیده گرفت. بر اساس این بنیان است که ارزش خدمات‌رسانی عمومی و حراست از حق‌های بشر، جایگاه مهمی در تبیین شایستگی نظام سیاسی رقم می‌زند.

بند دوم. ماهیت حکمرانی الکترونیک و کارویژه آن در تکوین حکمرانی خوب

برخی حکمرانی الکترونیک را معادل حکمرانی دیجیتال دانسته‌اند^۱ که عبارت است از اجرای دیجیتالی اداره امور دولتی یا گونه دیجیتالی حکمرانی عمومی. حکمرانی الکترونیک شامل تصمیم‌گیری، تصمیم‌سازی و اجرای تصمیم‌هاست. شبکه‌های مخابراتی، نظام‌های نمایندگی داخلی، نظام‌های دولتی، شبکه خدمات‌رسانی، نقاط دسترسی، دسترسی به اینترنت و کارکنان ماهر از جمله استلزامات زیرساختی حکمرانی الکترونیکی شناخته می‌شوند. حکمرانی خوب الکترونیک، کاربرد فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات در بخش‌های دولتی و عمومی با هدف بهبود ارائه اطلاعات و خدمات به همه ذی‌نفعان، تشویق آنان به مشارکت در فرآیندهای تصمیم‌گیری و الزام دولت به پاسخ‌گویی بیشتر و عملکردهای مؤثرتر و شفاف‌تر است.^۲

1-Kujbidia, V.S., Karpenko, O.V and Namešnik, V.V., "Digital Governance in Ukraine: Basic definition of the concept-categorical apparatus", Visnik nacionalnoyi akademiyi derzhavongo upravlinnya pri prezidentovi Ukraini, Seriya, Kiyiv: NADU, 1, 2018, pp. 5-10

2-Zwahr, T. & Finger, M., Enhancing the e-Governance Model: Enterprise Architecture as a Potential Methodology to build a Holistic Framework, Competence Centre e-Governance, EPFL, Lausanne, 1015, Switzerland, 2010

اینترنت به عنوان شاخص زیست سپهر مجازی دارای ظرفیت دموکراتیک است؛ زیرا در ورای نظارت قاهرانه حکومت‌ها موجب ایجاد فضایی می‌شود که رایزنی‌های دموکراتیک را آسان می‌سازد.^۱ کاستلز معتقد است انقلاب ارتباطات و ظهور شبکه‌ها سبب‌ساز ساختار شکنی دولت ملی و بازسازی دموکراسی از طریق بازآفرینی دولت محلی و شکوفایی آن از طریق ابزارهای الکترونیک، تقویت مشارکت سیاسی و پیوند افقی میان شهروندان شده و از طریق تسهیل، انتشار و اصلاح اطلاعات و امکانات برای تشکیل منظومه‌های تعاملی و مباحثه‌ای، فرصت‌های فراوان فراهم آورده است.^۲ در این راستا، فناوری توانسته است اصلاحاتی را در بسیاری از حوزه‌ها رقم بزند. به همین علت، به حکمرانی الکترونیک به صورت گسترده‌ای برای اصلاحات، مدرن‌سازی و بهبود عملکرد و کارآیی دولت‌ها و استفاده از شیوه‌های نوین برای افزایش بازده دولت‌ها توجه شد.^۳

بر این بنیاد برای کارآیی و اثربخشی مدیریت دولتی از حکمرانی الکترونیک سود جست‌ه‌اند. بهره‌گیری از حکمرانی الکترونیک در کشورهای مختلف به ویژه در کشورهای توسعه‌یافته سرعت زیادی داشته است. امروزه بسیاری از کشورها از حکمرانی الکترونیک برای توان‌مندسازی با هدف افزایش کارآیی، افزایش شفافیت، کسب عایدی بیش‌تر و تسهیل اصلاح بخش دولتی استفاده می‌کنند. هم‌چنین حکمرانی الکترونیک، ابزاری توان‌مند شناخته می‌شود که ظرفیت کمک به دولت‌ها برای دست‌یابی به برخی از اهداف مربوط به توسعه و اصلاحات مدیریتی را دارد.^۴

حکمرانی الکترونیک با برخورداری از مجموعه ویژگی‌های منحصر به فرد در زمام‌داری و اعمال آن‌ها در اداره جامعه و تمشیت امور عمومی، نقشی بی‌بدیل در تحقق «حکمرانی الکترونیک خوب» یا «به‌زمام‌داری الکترونیک» ایفا می‌کند. حکمرانی الکترونیک بر خلاف حکمرانی سنتی که وظیفه‌گرا بود، خدمت‌گراست و هدف و اصالت آن، خدمات‌رسانی به مشتریان است. بر بنیاد حکمرانی الکترونیک، تحویل خدمت به دریافت‌کننده خدمت در فضای الکترونیک اتفاق می‌افتد و دولت در خدمات‌رسانی نقشی فعال دارد.^۵

۲. خلیلی، محسن، «کشاکش دولت الکترونیک با دموکراسی الکترونیک»، فصل‌نامه دولت‌پژوهی، ۱۳۹۴، دوره اول، شماره ۳، ص ۳.

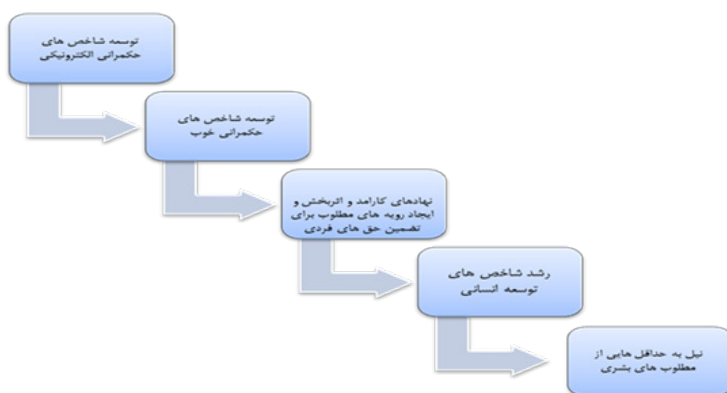
۲. کاستلز، مانوئل، عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ (۲): قدرت هویت، ترجمه: حسن چاوشیان، تهران: طرح نو، ۱۳۸۲، صص ۳۲۳-۴۱۸.

3-Foley, P. and Alfonso, X., "E-Government and the Transformation Agenda", Public Administration, 2009, 87 (2), p. 383

4-Adelana, op.cit, p. 273 .

5-Lee, G. and Perry, J. L., "Are Computers Boosting Productivity? A Test of the Paradox in State Governments", Journal of Public Administration Research and Theory, 2002, 12 (1), pp.77-102

در قالب برساخت حکمرانی الکترونیک، دریافت‌کننده خدمت به جای این‌که با چندین واحد و سازمان دولتی سر و کار داشته باشد، با یک واحد به نام دولت طرف است و خدمات خود را بدون حضور در صف انتظار تحویل می‌گیرد. از این رو، حکمرانی الکترونیکی به تعیین نوع خدمت و اطلاعات دولتی و نیز خدمات‌رسانی در حوزه‌هایی مانند مردم‌سالاری الکترونیک، مشارکت الکترونیک و کابینه الکترونیک اقدام می‌کند. اگر حکمرانی خوب این گونه تعریف شود: «مدیریت کارآمد و اثربخش بر حکومت‌کنندگان از طریق تأسیس و بهبود مستمر نهادهای رسمی و غیر رسمی و تنظیم روابط میان حکومت‌کنندگان با جامعه مدنی و بخش خصوصی، به گونه‌ای که تحقق شاخص‌هایی نظیر پاسخ‌گویی، مسئولیت‌پذیری و... منجر به بهبود شاخص‌هایی نظیر درآمد سرانه، تولید ناخالص داخلی، توزیع درآمد، اشتغال و تورم شود»، از شکل شماره ۱ می‌توان برای تبیین مسیر رسیدن به حداقل‌های مطلوب بشری استفاده کرد.

شکل ۱ - عمده‌ترین متغیرهای مستقل برای دستیابی به مطلوب‌های بشری

حکمرانی الکترونیک از یک سو به مدیریت بهتر امور اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و اداری در راستای دستیابی به شاخص‌های حکمرانی خوب کمک می‌کند و از دیگر سو، زمینه افزایش مشارکت شهروندان در سیاست‌گذاری‌های دولتی، توسعه دموکراسی الکترونیکی و تسهیل روابط بخش‌های مختلف جامعه را فراهم می‌کند. هم‌چنین باید اشاره کرد که بهره‌گیری از حکمرانی الکترونیک در اداره کلان جامعه موجب ایجاد الگوهای جدید در تعیین سیاست‌گذاری دولتی، معرفی الگوهای جدید در ارتباطات و قدرت سیاسی، بازسازی نقش

شهروندان در فرآیندهای سیاسی به ویژه در انتخابات و تسریع فرآیند گذار به عصر اطلاعات و جامعه دانش‌بنیان می‌شود. در ایران هم به منظور اجرای بندهای هفتم، هشتم، نهم و دهم اصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و سیاست‌های کلی نظام اداری، اصل ۴۴ قانون اساسی، اقتصاد مقاومتی، امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات و برنامه ششم توسعه کشور، ابلاغی مقام معظم رهبری و هم‌چنین مصوبات شورای عالی فضای مجازی، قانون حکمرانی الکترونیکی تهیه شده است.^۱

بند سوم. امتیازهای حکمرانی الکترونیک

بر بنیان دولت و حکمرانی الکترونیک، مزیت‌های بنیادی چندگانه‌ای حاصل می‌شود. نخست این که از طریق تراکنش‌های برخط، دسترسی به اطلاعات بخش دولتی، آسان‌تر و تعامل با نهادهای دولتی کم‌دردس‌تر می‌شود. این قابلیت، شیوه خدمات‌دهی دولتی را متحول می‌کند و کارآیی دستگاه‌های اجرایی را افزایش می‌دهد. دوم این که با تغییر تمرکز تعامل از اداره به ارباب رجوع، «خدمت‌محوری» بخش دولتی به شدت ارتقا پیدا می‌کند. سوم این که مفهوم حکمرانی الکترونیک، با مفاهیمی هم‌چون کارآیی، بهره‌وری و اثرگذاری و صرفه‌جویی در هزینه‌های دولتی همراه است. چهارمین مزیت حکمرانی الکترونیک که می‌تواند به «به‌زمام‌داری» منجر شود، این است که افزایش مسئولیت‌پذیری در بخش دولتی، در واقع، بازتاب‌دهنده مطالبه شهروندان برای شفافیت و نظارت بر دیوان‌سالاری اداری است. پنجم این که دولت الکترونیک با اشتراک دانش، مشارکت، همکاری و نوآوری، مسیری را برای تحقق دموکراسی الکترونیک فراهم می‌آورد.

علاوه بر همه این قابلیت‌ها و ظرفیت‌هایی که برای حکمرانی الکترونیک شمرده شد، مزایایی برای دربرگیری اجتماعی، استخدام، بهداشت و آموزش و پرورش نیز در بردارد و بخش دولتی را در مسیر مدیریت مؤثر منابع طبیعی یاری می‌رساند. سرانجام در بازسازی تصویر ذهنی دولت و بخش دولتی نقشی پررنگ دارد و اعتماد شهروندان را به دولت تقویت می‌کند. با توجه به ارکان تعاملی حکمرانی و دولت الکترونیک (سازمان‌های دولتی، کسب و کار، کارمندان دولتی، کاربران)، منافع آن صرفاً متوجه دولت نیست، بلکه به نفع شهروندان، بخش خصوصی و کارکنان دولتی نیز هست.

به عبارت دیگر، دولت و حکمرانی الکترونیک، یک نظام اجتماعی - اقتصادی و یک حلقه زنجیره‌وار میان دولت، شهروندان و کسب و کار است. خدمات‌دهی الکترونیکی دولت، ابزاری برای افزایش قدرت پاسخ‌گویی، مشارکت مردمی، شفافیت، انعطاف‌پذیری ساختار دولت و

۱. پژوهشگاه قوه قضائیه، گزارش همایش بین‌المللی جنبه‌های حقوقی فناوری اطلاعات و ارتباطات،

همچنین کاهش هزینه، تمرکز، تخلفات و فساد اداری می‌شود. به عقیده نگارندگان، بر این بنیاد می‌توان از این موارد به عنوان مزیت‌های به‌زمام‌داری نام برد که از طریق بهره‌گیری از حکمرانی الکترونیک ایجاد می‌شود:

الف) افزایش شفاف‌سازی: این کار از طریق فعالیت‌هایی چون انتشار قوانین، منشور شهروندی، کشف دارایی‌های عمومی، بودجه دولتی و شفاف‌سازی تصمیم‌گیری‌ها صورت می‌گیرد. برقراری نظام واپایش و نظارت^۱ و پاسخ‌گوسازی عوامل دولتی صرفاً در یک محیط شفاف امکان‌پذیر است. نظام اداری و سیاسی باید به گونه‌ای طراحی شود که امکان افشای فساد را بدهد. این امر در صورتی میسر خواهد بود که دسترسی به دادگان دولتی و حساب‌های دولتی ممکن باشد. از این رو، شفافیت حکومت^۲ و شفافیت برای حکومت^۳ در توان‌مندسازی بدنه حاکمیت و توان‌مندسازی رفتار حاکمیت و ارتقای توان تصمیم‌گیری و توان اجرایی و توان نظارتی حاکمیت نقشی بسزا خواهد داشت. نمونه‌ها و مصادیق شفافیت را می‌توان در شفافیت درآمدها و دارایی‌های مسئولان، شفافیت رصد وعده‌های مسئولان، شفافیت مشروح مذاکرات مسئولان، شفافیت آرای مسئولان، شفافیت هزینه‌های اقدامات حاکمیت، شفافیت مشاغل پیشین مسئولان، شفافیت منافع و تعارض منافع مشاهده کرد.

ب) کاهش فساد اداری: از طریق کاهش نقش واسطه‌ها، انجام برخط فرآیندها و کاهش تمرکزگرایی دولت؛

ج) بهبود خدمات‌رسانی: از طریق کاهش زمان انجام فرآیندها و کاهش هزینه‌های رفت و آمد شهروندان و ارتقای توانایی دولت در ارائه بیش‌تر، سریع‌تر و بهتر خدمات به شهروندان و توان‌مندسازی بخشی از جامعه که با محدودیت در دسترسی به خدمات دولتی مواجه بوده‌اند؛

د) افزایش مسئولیت‌پذیری که بر بنیان این اصل، هر یک از کارگزاران دولتی در برابر افعال و تصمیمات خود مسئولیت دارند و پاسخ‌گو هستند؛

ه) تسهیل فرآیندهای اداری از طریق افزایش سرعت گردش کار، یک‌پارچه‌سازی پایگاه داده‌ها، بهبود کارایی کارکنان دولت و توان‌مندسازی مدیران در نظارت بیش‌تر و بهتر برای کارکنان؛

و) کاهش هزینه‌های اجرایی برای کسب و کارها: از طریق کاهش فاصله بین دولت و شهروند و دسترسی سریع‌تر به خدمات دولتی؛

ز) افزایش درآمد: از طریق سهولت پرداخت مالیات، کاهش فساد مالی و شناسایی بده‌کاران به دولت و بانک‌های دولتی و خصوصی؛

1-Check and Balance.

2-Transparency Of Government (شامل شفافیت حکومتی یا سیاسی).

3-Transparency For Government.(شامل شفافیت اطلاعاتی یا اقتصادی).

ح) کاهش هزینه‌ها و صرفه‌جویی در بودجه: از طریق کاهش هزینه فرآیندهای دولتی و نظارت بهتر بر هزینه‌ها از جمله شناسه‌های به‌زمامداری هستند که بر بنیاد حکمرانی الکترونیک شکل می‌گیرند.

گفتار دوم. تاریخچه، مفهوم نظری و اهداف کارکردی دولت الکترونیک^۱

تاریخچه پیدایش دولت الکترونیک را می‌توان به پیدایش رایانه‌ها و ابزارهای محاسباتی در دستگاه‌های دولتی مربوط دانست که در انجام امور عمومی نقش داشتند. در این نگرش - با تسامح - پیدایش دولت الکترونیک را با آغاز بهره‌برداری از شبکه اینترنت می‌توان هم‌زمان دانست. در واقع، پیدایش دولت الکترونیک را به توسعه رایانه‌ها و کاربری آن‌ها در دستگاه‌های دولتی می‌توان نسبت داد. پس از دگردیسی حکمرانی، از دولت سنتی به دولت الکترونیک، در عصر حاضر، شاهد تغییر الگوی زمامداری هستیم. برخی معتقدند که دولت الکترونیک از بریتانیا و با ایجاد واحد پشتیبانی فنی در خدمات مخابراتی شکل گرفت.^۲

هم‌چنین یکی دیگر از مراحل تاریخی توسعه دولت الکترونیک را زمانی قلمداد می‌کنند که کنگره آمریکا، قانون کاهش کاغذ^۳ را تصویب کرد که به عنوان راهبردی واحد برای مدیریت امور دولتی و مدیریت منابع اطلاعات به کار می‌رفت. با شیوع ویروس کووید ۱۹ (کرونا)، سبک جدیدی از زندگی فردی، اجتماعی و سیاسی نمودار شد که به طور تصورناپذیری با الگوی پیشین متفاوت است. بر این بنیاد، رویکرد دولت‌ها نیز به سرعت تغییر یافت و با الکترونیکی کردن کارکردهای خود سعی کردند در صحنه سیاست‌گذاری‌ها و اطلاعات‌دهی و خدمات‌رسانی بر یکدیگر پیشی بگیرند.

عرصه جدید، عرصه رقابت دولت‌های الکترونیک و رشد فناوری‌های تحول‌آفرین است. بر این اساس، دولت‌ها با سرمایه‌گذاری در حوزه‌های مختلفی چون تقویت ظرفیت نهادی، استفاده از کارکنان شایسته، به‌کارگیری فناوری و بهبود زیرساخت‌ها، برای اطمینان از اثربخشی برنامه‌ها و به‌موقع بودن اقدامات اجراشده در تضمین زمامداری بهینه و جلب رضایت شهروندان خود کوشیده‌اند. در عصر حاضر، ظهور گونه‌های جدیدتری چون «دولت همراه»،^۴ «دولت ۱/۰»^۵ و

1-E-Government.

2-Sodhi, I. S., Emerging issues and prospects in African E-government, 2015.

3-Paper Reduction Act .

4-Mobile Government.

۵. وب ۱/۰، عرضه الکترونیک اطلاعاتی قابل درک برای انسان بدون قابلیت‌های ارتباط دوسویه با متن و نویسنده است. (Lancaster, 1989:316-325)

«دولت ۲/۰»^۱ و چه بسا گونه نوین‌تر آن یعنی دولت هوشمند یا «دولت ۳/۰»^۲، همگی به همراهی دولت با فناوری و انطباق‌پذیری با روند پیشرفت‌گرایانه فناوری اطلاعاتی تأکید می‌کند. بر این بنیاد، شناسه‌های دولت الکترونیک با شناسه‌های دولت سنتی تفاوت‌های اساسی دارد.

بند اول. مفهوم‌بندی نظری دولت الکترونیک

بانک جهانی در شناخت‌شناسی دولت الکترونیک می‌نویسد: «استفاده کارگزاران دولتی از فناوری‌های ارتباطی (مانند شبکه‌های گسترده، اینترنت و رایانش همراه) که قابلیت تغییر روابط با شهروندان، بخش خصوصی یا دیگر ارکان دولت را دارد. این فناوری‌ها می‌توانند اهداف متفاوت و گونه‌گونی را تأمین کنند: توزیع بهتر خدمات دولتی به شهروندان، تعامل‌های ارتقایافته با شرکت‌ها و صنعت قدرت‌یابی شهروندان از طریق دسترسی آن‌ها به اطلاعات یا مدیریت دولتی کارآمدتر. مزایای آن می‌تواند فساد کم‌تر، شفافیت بیشتر و رضایت بیشتر شهروندان، رشد درآمد دولت و همچنین کاهش درآمدها باشد.» در تعریف اتحادیه اروپا از دولت الکترونیک نیز چنین آمده است: «به‌کارگیری فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی در ادارات دولتی به همراه تغییرات سازمانی و مهارت‌های جدید به منظور بهبود خدمات عمومی و فرآیندهای دموکراتیک و پشتیبانی قدرتمند از خط‌مشی‌های دولتی».

هم‌چنین تعریفی که کارگروه دولت الکترونیک در جهان در حال توسعه^۳ از دولت الکترونیک ارائه داده، چنین است: «استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی به منظور ترویج دولت کارآمد و اثربخش، تسهیل خدمات دولتی در دسترس، امکان بیش‌ترین دسترسی عمومی به اطلاعات و پاسخ‌گویی بیش‌تر دولت به شهروندان. دولت الکترونیک می‌تواند ارائه خدمات از طریق اینترنت، تلفن، مراکز اجتماعی، تجهیزات بی‌سیم یا سایر سیستم‌های ارتباطاتی را در بر بگیرد.» تعریف گروه گارتنر^۴ از دولت الکترونیک به این شرح است: «بهینه‌سازی مستمر ارائه خدمات، مشارکت مشتریان و حکمرانی با تغییر روابط درونی و بیرونی از طریق فناوری، اینترنت و رسانه‌های جدید».^۵

۱. نوعی نوآوری است که در سال‌های اخیر برای افزایش قابل استفاده بودن، یک‌پارچگی و استفاده دوباره از برنامه‌های وب معرفی شده است. هم‌چنین شامل برنامه‌های دیگر فناوری اطلاعات مانند میکرو بلاگ (مانند توییتر)، پادکست، به اشتراک‌گذاری چندرسانه‌ای خدمات هست. (Dixon, 2010: 423)

2-Smart Government (Technology provides advanced measurement, control and technological solutions for grid monitoring and handling net congestion problems)

3-The Working Group on E-Government in the Developing World .

4-Gartnet Group.

5-Jain Palvia, Sh. & Sharma, Sh. S., E-Government and E-Governance: Definitions/ Domain Framework and Status around the world, Computer Society of India, 2007

در گفت‌وگوی تجارت جهانی در مورد تجارت الکترونیک^۱ نیز این توضیح مطرح شده است: «دولت الکترونیک به وضعیتی اشاره دارد که کارگزاران اجرایی، قانون‌گذاری و قضایی (شامل دولت‌های مرکزی و محلی)، فعالیت‌های داخلی و خارجی خود را دیجیتالی می‌کنند و از سیستم‌های شبکه‌ای به طور مؤثری برای شناخت کیفیت بهتر در فراهم‌سازی خدمات عمومی استفاده می‌کنند.» به عبارت دیگر، دولت الکترونیک را می‌توان «دولت شبکه‌ای شده»^۲ نامید. به عبارت ساده‌تر، «دولت الکترونیک عبارت است از بهره‌جویی از فناوری به منظور تسهیل و ارتقای کیفی دسترسی و تحویل خدمات دولتی به شهروندان، شرکای کسب و کار و کارمندان»^۳.

هم‌چنین در تعریف دیگری آمده است: «دولت الکترونیک به صورت کلی عبارت است از بهره‌گیری از فناوری اطلاعات در بخش دولتی. این تعریف، جوانب گوناگون و گسترده مدیریتی را نیز پوشش می‌دهد: از راهبرد سطح کلان تا جزئیات تاکتیکی؛ از جزئیات فنی گردش داده‌ها و نگاشت فرآیندها، تا جنبه‌های سیاسی دولت الکترونیک»^۴. در بیش‌تر تعریف‌ها، در سطح فناورانه، به استفاده از فناوری‌های ارتباطاتی و اطلاعاتی توجه شده و در برخی از تعریف‌ها نیز بر استفاده از اینترنت، رسانه‌های جدید یا برنامه‌های اینترنتی وب‌محور تأکید خاصی صورت گرفته است.

در سطح کارکردی، به اهداف مختلفی اشاره می‌شود که از کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات در دولت مورد نظر است. این اهداف شامل مواردی از این قبیل است:

یک - ارائه نسل جدیدی از سیاست‌گذاری و تمشیت امور عمومی؛

دو - افزایش کیفیت خدمات‌رسانی به شهروندان و بهینه‌سازی مداوم آن؛

سه - افزایش و بهبود و تسهیل دسترسی به خدمات و اطلاعات دولتی و بخش تجاری؛

چهار - شفافیت بیش‌تر رویه‌های اداری برای شهروندان و بالا بردن امکان پیش‌بینی رویه‌ها؛

پنج - افزایش اعتماد شهروندان به دولت و افزایش پاسخ‌گویی دولت به شهروندان.

بند دوم. اهداف کارکردی دولت الکترونیک

اهداف کارکردی دولت الکترونیک را می‌توان چنین بازشناسی کرد:

الف) الکترونیکی شدن خدمات‌رسانی

الکترونیکی شدن برقراری ارتباط با مردم از طریق بهره‌گیری دولت‌ها از شبکه‌های

1-Global Business Dialogue on Electronic Commerce.

2-Internetworked.

3-Silcock, R., "What is E-Government?", Parliamentary Affairs, 2001, 54 (1), p. 89 .

4-Heeks. R., Implementing and Managing E-Government: An International Text, London, Sage Pub, 2005.

الکترونیکی، یکی از شناسه‌های مهم و کاربردی دولت الکترونیک است.^۱ در راستای ضرورت پاسخ‌گویی پیوسته به نیازهای عمومی و بر بنیان اصل استمرار یا تداوم خدمات‌رسانی عمومی،^۲ تکلیفی بر عهده مقامات اداری و عمومی بار شده است که به موجب آن، تداوم خدمات‌رسانی عمومی باید به صورت مناسب تضمین گردد و نقض این اصل در حقوق اداری ضمان‌آور است. حتی می‌توان علیه مقامات آن دستگاه به علت ترک فعل و انجام ندادن وظیفه و تکلیف قانونی اقامه دعوا کرد.^۳

امروزه شیوه‌های ارتباطی سنتی به سرعت در حال تغییر از حالت سنتی به الکترونیکی است و به سمت استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات پیش می‌روند. تغییرات شگرف در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات و ایجاد سازمان‌ها و دولت‌های الکترونیک، گسترش قلمرو نفوذ اینترنت در سراسر جهان و ظهور پایگاه‌های مختلف اینترنتی و شبکه‌های گسترده اجتماعی و رسانه‌های جدید، تولید نرم‌افزارهای پیشرفته، توسعه وبلاگ‌ها، نشریات الکترونیکی و دیگر روش‌های استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات، زمینه‌ای مناسب را برای توسعه و تنوع‌بخشی به روش‌های خدمات‌رسانی فراهم آورده است. سرآغاز این روند، با محرک‌های مختلفی از جمله مجازی‌سازی^۴ و دیجیتالی کردن خدمات و شبکه‌های مبتنی بر فناوری شکل گرفت که منجر به ایجاد تحولات گسترده در همه قالب‌های کسب و کار الکترونیکی و حاکمیت شد. البته زیرساخت نیرومند پهنای باند که هم اینک وجود دارد، به طور مستمر در حال توسعه است و در نتیجه آن، نوآوری‌ها و برنامه‌های کاربردی^۵ شبکه‌ای نیز پیاپی ظهور می‌کنند.

در حقوق ایران، طبق ماده ۲ آیین‌نامه توسعه خدمات الکترونیک که در شورای عالی اداری تصویب شده است، تمام دستگاه‌های اجرایی موظفند شناس‌نامه خدمات خود را در درگاه دستگاه مربوط منتشر کنند و در دسترس عموم قرار دهند. همچنین طبق ماده ۴ همان آیین‌نامه، دستگاه‌های اجرایی با هدف بهبود کیفیت خدمات موظفند در خصوص شیوه عرضه خدمات، اطلاع‌رسانی الکترونیک داشته باشند. از طریق ابزارها و رسانه‌های الکترونیکی به ارائه فرم‌های استاندارد مورد نیاز اقدام کنند و همه خدمات ممکن به شهروندان را به صورت الکترونیکی باید ارائه دهند تا لزوم مراجعه حضوری مردم به دستگاه‌های اجرایی حذف شود. همین طور طبق ماده ۵ و ۶ ضوابط فنی، اجرایی توسعه دولت الکترونیک (مصوبه شماره ۱۳۹۳/۶/۱۱-۲۰/۱۴۵ شورای عالی فناوری اطلاعات)، همه دستگاه‌های اجرایی مکلفند

1-Dawes, S.S. and Prefontaine, L., Understanding New Models of Collaboration for Delivering Government Service, Communication of ACM, 2003, p. 46

2-principle of continuity of public services.

۴. عباسی، بیژن، حقوق اداری، تهران: دادگستر، چاپ سوم، ۱۳۹۳، ص ۱۷۲.

4-Virtualizations.

5-Applications .

کارگروه توسعه خدمات الکترونیکی دستگاه را به منظور ایجاد هماهنگی در برنامه‌ریزی، اجرا و نظارت بر توسعه خدمات الکترونیکی و اجرای مصوبات مربوط به توسعه دولت الکترونیکی و کمیسیون ایجاد کنند. هم‌چنین در سطح منطقه‌ای و محلی، استانداردی‌های کشور مکلفند کارگروه «توسعه دولت الکترونیکی استان» را به منظور توسعه یک‌پارچه خدمات الکترونیکی، ایجاد استان الکترونیکی و هوشمند تشکیل دهند. مصوبات کارگروه در چارچوب مصوبات شورا و کمیسیون برای همه دستگاه‌های اجرایی استان الزامی است.

ب) الکترونیکی شدن رأی‌گیری^۱

رأی‌گیری به روش سنتی یا دستی، برای اولین بار در ایالت ویکتوریای استرالیا در سال ۱۸۵۶ انجام شد و تا امروز تحولات بسیاری را پشت سر گذاشته است، به گونه‌ای که امروزه به صورت الکترونیکی یا با بهره‌گیری از تجهیزات الکترونیکی در کشورهایی هم‌چون استرالیا، آمریکا، هند، ژاپن، بلژیک، برزیل، انگلستان و فرانسه صورت می‌پذیرد. رأی‌گیری الکترونیک، امکان شکل‌گیری دموکراسی مستقیم را بسیار بالا می‌برد؛ چون تک‌تک شهروندان امکان حضور در فرآیندهای تصمیم‌گیری را خواهند یافت. هم‌چنین امکان اطلاعات‌دهی بیش‌تر به شهروندان در مورد نامزدها و احزاب، امکان رأی دادن در مکانی غیر از منطقه رأی‌گیری، تسهیل مشارکت در انتخابات و همه‌پرسی، تسهیل حضور حداکثری شهروندان در رأی‌گیری و کاهش هزینه‌های برگزاری انتخابات و کاهش آلودگی زیست‌محیطی از بابت استفاده کم‌تر از کاغذ و جوهر از جمله مواردی هستند که دولت‌ها را به سمت برگزاری انتخابات و رأی‌گیری الکترونیکی سوق می‌دهد. برای برگزاری یک رأی‌گیری مناسب باید از سه جنبه به رأی‌گیری نگاه کرد و تمهیدات لازم را فراهم کرد. بر اساس یافته‌های اندیشمندان، سه عامل ادراک مفید بودن^۲، سازگاری^۳ و قابلیت اعتماد رأی‌گیری الکترونیکی^۴ در پذیرش آن مؤثر است. ممکن است در کشورهای توسعه‌یافته، مسائلی مانند حریم خصوصی و محرمانگی از دیگر تعاملات الکترونیک، چالش‌برانگیزتر باشند. اگر این احتمال وجود داشته باشد که نامزدها بتوانند در نتیجه انتخابات اثرگذار باشند و بتوانند تغییراتی ایجاد کنند، این امر موجب خدشه به اعتماد عمومی خواهد شد. بر این اساس، برای برقراری روند مناسب رأی‌گیری الکترونیکی لازم است که ابتدا اعتماد عمومی کافی به این موضوع ایجاد شود.^۵

1-E-Voting.

2-Usability .

3-Compatibility .

4-Reliability.

5-Puma, Government Relations with Citizens and Civil Society, OECD, 2002, p. 817.

ج) الکترونیکی شدن بهره‌وری^۱

با ایجاد دولت الکترونیک، مدلی دموکراتیک و انعطاف‌پذیرتر در بخش دولتی ایجاد می‌شود که به شهروندان - با تمام تنوع‌گرایی‌هایی عصر حاضر - آنچه را می‌خواهند، در حداقل زمان با بهترین کیفیت و مطلوب‌ترین قیمت عرضه خواهد کرد.^۲ نیاز اجتماعی برای اطمینان‌یابی از سلامت عمومی و ایمنی، امنیت ملی و واپایش جرم، رونق اقتصادی و پایداری محیطی، حضور فعال دولت در زندگی را تضمین می‌کند. بر این اساس، کارایی هزینه‌ها باید به عنوان هدف اصلی تلقی شود. بهره‌وری بالا در یک مؤسسه با توجه به انجام درست هزینه‌های نیروی انسانی و استفاده بهینه منابع فیزیکی، سود بالاتری را ایجاد می‌کند. بهره‌وری بالاتر در یک سازمان یا ساختار موجب ایجاد درآمد واقعی بیش‌تر برای شاغلان در آن است و منافع اجتماعی آن مانند اشتغال بیش‌تر، نصیب مردم می‌گردد.

در قانون اساسی ایران با صراحت به بحث دولت الکترونیک و لزوم استفاده از خدمات الکترونیک اشاره نشده است، اما از آرمان‌های بند ۶ اصل ۲ (استفاده از علوم، فنون و تجربه‌های پیشرفته)، بند ۲ اصل ۴۳ (رعایت ضرورت‌های حاکم در برنامه‌ریزی‌های عمومی اقتصاد در هر یک از مراحل رشد کشور) و بند ۷ اصل ۴۳ (استفاده از علوم و فنون و تربیت افراد ماهر به نسبت احتیاج کشور) به عنوان مستندات الکترونیکی شدن بهره‌وری می‌توان نام برد.

هم‌چنین ضوابط فنی اجرایی توسعه دولت الکترونیک مقرر می‌دارد که در راستای کارآمدسازی و چابک‌سازی دولت بر اساس الزامات نقشه جامع دولت الکترونیک، مصوب کمیسیون توسعه دولت الکترونیک^۳ و مصوبات مرتبط با دولت الکترونیک، شورای عالی اداری

1-E-Productivity .

۲. ابراهیمی، سید عباس و محسن فرهادی‌نژاد «واکاوی هم‌گرایی یا واگرایی‌های احتمالی میان دو پدیده دولت الکترونیک و دموکراسی الکترونیک و تبیین آن»، کنفرانس بین‌المللی جهت‌گیری‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری، ۱۳۹۴.

۳. کمیسیون توسعه دولت الکترونیک با این ترکیب زیر نظر دبیرخانه شورای عالی فناوری اطلاعات تشکیل می‌شود: «۱- معاون توسعه مدیریت و سرمایه انسانی رئیس جمهور به عنوان رئیس ۲- رئیس سازمان فناوری اطلاعات ایران (نایب رئیس) ۳- معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور ۴- معاونت هماهنگی و نظارت معاون اول رئیس جمهور ۵- وزارت اطلاعات ۶- وزارت امور اقتصادی و دارایی ۷- وزارت کشور ۸- وزارت دادگستری ۹- معاونت مرتبط با موضوع معاونت توسعه مدیریت و سرمایه انسانی رئیس جمهور ۱۰- سازمان ثبت اسناد و املاک کشور ۱۱- سازمان ثبت احوال کشور ۱۲- شرکت پست جمهوری اسلامی ایران ۱۳- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران ۱۴- دبیر شورای سیاست‌گذاری گواهی الکترونیک کشور ۱۵- رؤسای کار گروه‌های چهارده‌گانه خوشه‌های خدمات به تناسب موضوع ۱۶- رئیس کانون دفاتر خدمات پیشخوان دولت و بخش عمومی غیردولتی کشور ۱۷- دو نفر متخصص فناوری اطلاعات و یک نفر نماینده کمیسیون» (دبیر کمیسیون).

موظف است اصلاحات ساختاری لازم را به منظور ایجاد یک پارچگی در مدیریت و توسعه دولت الکترونیکی و چابک‌سازی دستگاه‌ها، به عمل آورد. اصلاحات ساختاری باید به گونه‌ای باشد که به یک پارچگی همه امور فناوری اطلاعات و ارتباطات دستگاه‌ها و واحدهای تابعه در یک ساختار منسجم زیر نظر بالاترین مقام اجرایی دستگاه و با هدف چابک‌سازی عرضه خدمات الکترونیکی دستگاه بیانجامد.

(د) گردش الکترونیکی

طراحی سرویس انتقال داده مقیاس‌پذیر و ایمن (Bistro) برای جمع‌آوری داده‌های دولتی دیجیتال بررسی شده است. رویکرد سیستم، معرفی میزبان‌های میانی Bistros است که امکان جای‌گزینی حجم مراجعه درخواست‌کننده خدمات را با ترکیبی ناهم‌گام از رویکرد حجم مراجعه و کشش سرور می‌دهد. این حالت اجازه می‌دهد تا حجم کار روی سرور مقصد و شبکه در طول زمان پخش شود. طراحی Bistro امکان استقرار و آزمایش تدریجی در اینترنت را با دانلود نرم‌افزار سرور Bistro و نصب آن روی سرورهای عمومی فراهم می‌کند.^۱ در عصر حاضر، دولت الکترونیک از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است، به گونه‌ای که برخی، توسعه کلی یک کشور را به برخورداری از فناوری ارتباطات و اطلاعات (ICT) وابسته می‌دانند. از این منظر، هر کشوری که از هم‌گام‌سازی توسعه فناوری ارتباطات و اطلاعات خود با روند رشد خود غافل شود، از گونه‌های مختلف توسعه عقب خواهد ماند.^۲ بر این بنیاد، در حقوق ایران، طبق تبصره ۲ ماده ۹ تصویب‌نامه شورای عالی اداری در خصوص آیین‌نامه اجرایی توسعه دولت الکترونیک، وزارت اقتصاد و امور دارایی مکلف شده است که تمهیدات فنی و حقوقی لازم برای پرداخت‌های بین حساب‌های دستگاه‌های مشمول ماده ۵ قانون مدیریت خدمات کشوری را از طریق شبکه الکترونیکی بین دستگاهی فراهم سازد. همچنین طبق ماده ۱۱ و تبصره‌های آن، وزارت کشور (سازمان ثبت احوال) برای هدایت و اتصال داده‌ها و اطلاعات موجود مکلف شده است که اطلاعات هویتی شهروندان و کدپستی آن‌ها را در تمام پایگاه‌های اطلاعاتی درج کند و امکان احراز و تصدیق هویت برخط افراد حقوقی را در شبکه ملی اطلاعات فراهم سازد.

در ساختار نظام جمهوری اسلامی ایران نیز در زمینه تبیین اهداف دولت الکترونیک در وبگاه وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، اهداف دولت الکترونیک چنین بیان شده است:

1-Golubchik. L., Cheng, W.C., Chou, C.F., Khuller, S. Samet, H. and Wan, Y. C. J., "Bištro: A Scalable and Secure Data Transfer Service for Digital Government applications", Communications of the ACM, 2003, 46 (1), pp. 50-51

2-Park, S., Choi, D. and Hong, P., "Club Convergence and Factors of Digital Divide across Countries", Technological Forecasting and Social Change, 2015, 96, pp. 92-100

- یک - خدمت‌دهی یک‌پارچه، ساده، کارآمد و مطابق میل شهروندان؛
- دو - کاهش هزینه خدمات‌رسانی؛
- سه - مشارکت مؤثر شهروندان در فعالیت‌های اقتصادی؛
- چهار - انعطاف‌پذیری در اداره دولت؛
- پنج - کیفیت مطلوب تصمیم‌گیری‌های دولتی؛
- شش - تسهیل ارتباط بین سازمان‌های دولتی و اتوماسیون اداری؛
- هفت - افزایش ارتباط شهروندان و حکومت.

بر این بنیاد باید توجه داشت که اهداف تعیین‌شده برای دولت الکترونیک مبتنی بر ظرفیت‌های زیرساختی کشورها و میزان باز بودن و انعطاف ساختار آن در مواجهه با تغییرات می‌تواند در میان کشورها متفاوت باشد.

گفتار سوم. تفاوت دولت الکترونیک و حکمرانی الکترونیک

برای مشخص شدن تفاوت دولت الکترونیک و حکمرانی الکترونیک ابتدا به تعریف آن‌ها و سپس شناسه‌های برساننده هر یک از آن‌ها اشاره می‌شود. «صرف نظر از آبستره^۱ بودن و داشتن شخصیت حقوقی مستقل، دولت، بزرگ‌ترین و اصلی‌ترین نهاد سیاسی سازمان‌یافته است که قدرت برتر مشروع خود را در داخل چارچوبه سرزمینی بر سایه همه نهادها و افراد گسترانیده است.»^۲ در واقع، دولت، ساختاری فرانهادی است که از آن برای اعمال حکمرانی استفاده می‌شود. در مقابل، حکمرانی، برآیند کنش نیروهای دولت و شهروندی در سراسر فرآیند سیاست‌گذاری و خدمات‌رسانی و طراحی برنامه‌هاست.^۳

در تشریح تفاوت میان دولت الکترونیک و حکمرانی الکترونیک این‌گونه می‌توان گفت: دولت الکترونیک عبارت است از «آن‌چه در بساخت دولت رخ می‌دهد» و حکمرانی الکترونیک عبارت است از «یک کل منسجم مرتبط با اداره جامعه». حکمرانی الکترونیک شامل استفاده از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات^۴ برای حمایت از خدمات عمومی، اداره دولت، فرآیندهای دموکراتیک و روابط میان شهروندان، جامعه مدنی، بخش خصوصی و حکومت می‌شود. از حکمرانی الکترونیک برای تسهیل و ارتقای وجه تجاری، وجه اجرایی و وجه دموکراتیک حکمرانی بهره‌برداری می‌شود.^۵

۱. انتزاعی، مجرد، غیر قابل لمس، نظری، خیالی.

۲. قهرمانی افشار، یاسر و خیرالله پروین، «درآمدی بر مؤلفه‌های حقوقی دولت: بررسی الگوی مدرن غربی و نظام جمهوری اسلامی ایران»، دولت‌پژوهی، ۱۴۰۰، سال هفتم، شماره ۲۷، صص ۱۵۷-۱۵۸.

3-Kumar, M. & Sinha O.P., M-Government- Mobile Technology for E-Government, In International conference on E-Government, India, 2007

4-Information and Communication Technologies (icts)

۵. یزدانی زوز، هرمز، «بررسی نقش شفافیت در تحقق حکمرانی مطلوب»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق، ۱۳۸۴، ص ۳۶.

دولت الکترونیک به عرضه خدمات و اطلاعات الکترونیک به شهروندان و بخش خصوصی محدود است، در حالی که حکمرانی الکترونیک با مقولاتی مانند دموکراسی الکترونیک، مشارکت مردم، شفافیت، مبارزه با فساد، قانون‌مداری و کابینه الکترونیکی مرتبط است.^۱ به بیان دیگر، می‌توان از مشارکت در حکمرانی و تسهیل فرآیند مشاوره با مردم و طلب مشارکت از شهروندان در امر تصمیم‌گیری، عدالت اطلاعاتی و تسهیل دسترسی افراد به اطلاعات مورد نیاز به طور برابر و شفاف و توسعه شفافیت و تسهیل نظارت مردم بر امور حکومت و حکمرانی،^۲ از مؤلفه‌های برساننده حکمرانی الکترونیک نام برد. ترکیب دسترسی باز و دادگان باز در بساخت دولت باز باعث می‌شود که کیفیت تصمیم‌گیری‌ها و تصمیم‌سازی‌ها بالاتر رود و خدمات‌رسانی به شکل سریع‌تری به شهروندان صورت گیرد.

بر بنیاد تفاوت‌های مطرح‌شده می‌توان چنین ادعا کرد که «به‌کارگیری فناوری از طریق دولت برای تحول در درون سازمان‌های دولت و تعاملاتش با شهروندان در راستای اثرگذاری بر جامعه را حکمرانی الکترونیک گویند».^۳ به اعتقاد نگارندگان، در یک تعریف حداقلی از دولت الکترونیک می‌توان از تحویل اطلاعات و خدمات به شهروندان در بستر وب (دولت ۱/۰) سخن گفت که در این قالب، عرضه اطلاعات و خدمات به شهروندان بر اساس صلاح‌دید دولت صورت می‌گیرد و تقاضاها و نیازهای شهروندان زیاد مورد اعتنا نیست.^۴ در یک تعریف حداکثری از دولت الکترونیک می‌توان از فراهم‌سازی بستر دموکراسی مشارکتی برای همه ذی‌نفعان بخش دولتی در بستر اینترنت سخن به میان آورد. هم‌چنین بر بنیاد عقیده نگارندگان، الکترونیکی شدن تعاملات «دولت - شهروندان» و «دولت - دولت» و «دولت - بخش عمومی» را حکمرانی الکترونیکی می‌گویند. از این رو، دولت الکترونیک را صرفاً می‌توان زیرمجموعه‌ای از حکمرانی الکترونیک قلمداد کرد.

1-Kolsaker L.A. and Kelly, L., "Citizens Attitudes towards E-Government and E-Governance: a UK study", International Journal of Public Sector Mngement, 2008, 21(7), pp. 729-731

۲. پورعزت، علی‌اصغر و غزاله طاهری عطاز، تحلیل دوران گذار به حکومت الکترونیک، به مثابه یک واقعیت اجتماعی پویا، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۳، ص ۵۸.

3-Estévez, E. and Janowski, T., "Electronic Governance for Sustainable Development- Conceptual Framework and State of Research", Government information Quarterly, 2013, 30 (1), pp. 100-102

۴. بر این اساس است که از دولت ۱/۰ با عنوان دولت یک‌طرفه نام می‌برند؛ چون به استفاده از تجهیزات و خدمات‌رسانی به صورت یک‌طرفه و بر بنیان مصلحت‌سنجی خود اقدام می‌کند.

گفتار چهارم. ماهیت و کارویژه‌های دولت باز^۱ با نگاهی به حقوق ایران

با ظهور دولت الکترونیک، مفاهیم دیگری پای به عرصه هستی نهادند که بر بنیان رابطه دولت با فناوری اطلاعاتی و ارتباطی شکل گرفته‌اند و هر کدام از آن‌ها، شناسه‌های ویژه خود را دارند. یکی از این مفاهیم، «دولت باز» است. انگاره دولت باز، محصول فناوری نوین است که در حوزه ارتباط با فناوری اطلاعات و ارتباطات امکان انتشار اطلاعات و فرآیندهایی را که برای طراحی و فعالیت دولت لازم است، به صورت خودکار انجام می‌دهد.

بند اول. نگرش مفهومی به دولت باز

«بستری که اینترنت برای دسترسی و بهره‌گیری از اطلاعات دولتی فراهم می‌کند»^۲ مورد توجه بسیاری از محققان و کنشگران سیاسی قرار گرفته است. دولت باز به این مفهوم اشاره دارد که «استفاده از فناوری‌های نوین، چه نقشی در اعمال مدیریت سیاسی دارند» انگاره دولت باز از کشمکش فلسفه و روش‌های منابع باز و نهضت برنامه‌نویسی^۳ به وجود آمده است که اولین بار در انتخابات ریاست جمهوری ایالات متحده آمریکا در سال ۲۰۰۸ مطرح شد. شکل‌گیری مفهوم «دولت باز» از امریکا شروع شد و مدت زمان کمی از طرح نظریه دولت باز می‌گذرد، اما دولت‌های متعددی در جهان به انگاره دولت باز توجه کرده‌اند و فعالیت‌هایی را در این راستا با هدف تغییر دادن رابطه دولت و جامعه از طریق برقراری نظام شفاف‌سازی، مشارکت عمومی و همکاری انجام می‌دهند.^۴ به طوری که در استرالیا، انتشار اطلاعات باز منتهی به برنامه‌های کاربردی متنوعی مانند نقشه‌های جرم یا شناسایی مشکلات با زیرساخت دولتی شده است. هم‌چنین در کشور یونان، دولت، دستور استفاده از صدور مجوز باز را در طرح‌های بزرگ دولتی داده است. در انگلستان نیز ابتکار «جامعه من»^۵، از جمله خدماتی است که امکان ارتباط ساده شهروندان با مسئولان دولتی را فراهم آورده و بستری را برای حل مشکلات محل زندگی آن‌ها ایجاد کرده است. هم‌چنین در اروپا، بخش‌نامه اطلاعات بخش دولتی،^۶ گام مهمی در راستای شفافیت اطلاعات دولتی در میان اعضای اتحادیه اروپاست.

1-Open Government.

2-Yu. Harian and Robinson, David. G., The new ambiguity of open Government, UCLA law review Discourse. 2012, p. 180

3-Programming Movement .

4-Huntgeburth, Jan and Veit, Daniel, "A research agenda for evaluating open government initiatives", Proceedings of the 21st European Conference on Information Systems Utrecht, Netherlands: Proceedings of the 21st European Conference on Information Systems, 2013

5-My Society .

6-Public Sector Information Directive .

بر این بنیاد می‌توان ادعا کرد که ابتکار دولت باز در بیش‌تر وقت‌ها شامل تهیه دادگانی با قابلیت استفاده مجدد است که امکان خوانده شدن توسط ماشین را دارند و بدون محدودیت در دسترس عموم قرار می‌گیرند. باید به این نکته توجه داشت که در نتیجه تکوین دولت باز، حق درخواست دسترسی به اطلاعات، به حق دسترسی خودبنیاد به اطلاعات تغییر پیدا می‌کند. استفاده و بهره‌گیری از دولت باز این امکان را برای عموم شهروندان فراهم کرده است تا دسترسی راحت‌تر و سریع‌تری به دادگان دولتی داشته باشند؛ امری که تا قبل از تکامل دولت الکترونیک به سختی انجام می‌شد. امروزه به لطف تکوین دولت الکترونیک، داده‌های زیادی در سطح منطقه‌ای، محلی و ملی از کارپوشه بسیاری از دولت‌ها وجود دارد.

بر این بنیاد می‌توان از اطلاعات‌دهی در خصوص سلامت و خدمات بهداشتی، امکان دسترسی سریع‌تر به مراکز خدمات بهداشتی و مواجهه مؤثر با اپیدمی‌های سلامت، افزایش دسترسی به آموزش عمومی، دسترسی افراد و اقشار کم‌تر برخوردار به خدمات پایه، امکان نظارت بهتر و مدیریت بهتر انرژی و آموزش بیش‌تر در مصرف بهینه انرژی، ارتقای خدمات نوآورانه به منظور ارزش‌آفرینی و منتفع شدن استارت‌آپ‌ها و شرکت‌های دانش‌بنیان از داده‌های باز به عنوان نمونه‌هایی از نقش و کارویژه دولت باز نام برد. به اعتقاد نگارندگان، دولت باز، دولتی است که در قالب برساخت آن، نه تنها شهروندان امکان دسترسی به دادگان،^۱ اسناد و رویه‌های دولتی دارند، بلکه به شکل قابل توجهی از امکان حضور و مشارکت فعال در امور اداری و سیاسی نیز برخوردارند.

بند دوم. ویژگی‌های دولت باز

بستری که دولت باز در جامعه ایجاد می‌کند، از یک سو، این اطمینان را به شهروندان، شرکت‌ها، کارمندان و کارگزاران دولتی می‌دهد که بررسی و واپایش تمامی ابعاد روش‌هایی که در دولت و خدمات دولتی اجرا و عمل می‌شود، امکان‌پذیر است و نظارت مردم بر آن‌ها اثربخش خواهد بود. از سوی دیگر، اعتماد شهروندان به دولت را افزایش می‌دهد که در نتیجه، سطح مشارکت افراد را در دولت بالا می‌برد. می‌توان ادعا کرد که با تحقق دولت باز، شاهد افزایش شفافیت دادگان، پاسخ‌گویی بیش‌تر کارگزاران دولتی و افزایش مشارکت عمومی خواهیم بود. با شکل‌گیری دولت باز و تکوین شناسه‌های مختص آن، گونه‌ای از حکمرانی شکل خواهد گرفت که به تدریج، موجب برقراری حکمرانی خوب می‌شود. پس لازم است که برای دستیابی به تکوین دولت باز، سه اصل شفافیت، مشارکت و پاسخ‌گویی در رویه‌های اداری و سیاسی اجرا شوند.

1-Data.

الف) شفافیت

با هدف دسترسی به بهره‌وری بیش‌تر و ارتقای سطح پاسخ‌گویی دولت صورت می‌گیرد و نتیجه ارتقای سطح دسترسی به دادگان دولتی، به افزایش پاسخ‌گویی کارگزاران دولتی و بهره‌گیری خلاقانه از این داده‌ها می‌انجامد. دولت باز که از هم‌آمیزی دسترسی باز و داده باز شکل می‌گیرد، موجب ارتقای بهره‌وری دولت می‌شود. مطالعات بانک جهانی از اثرگذاری شفافیت بر حاکمیت بیانگر این موضوع است که دسترسی بیش‌تر به اطلاعات می‌تواند در بهبود مدیریت ریسک، عملکرد اقتصادی و کارآیی بوروکراتیک در دولت‌ها نقشی بسزا داشته باشد.^۱

شفافیت، جریان یافتن به‌موقع و مطمئن اطلاعات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را امکان‌پذیر می‌سازد. ضمن این‌که شفافیت به معنای اعطای اختیار به شهروندان برای تبدیل شدن به میلیون‌ها حسابرس و ناظر در جامعه است و بر حق اظهار نظر و دسترسی به رسانه‌های آگاه و آزاد دلالت دارد.^۲ در ساختار نظام حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران از اصول ۵۵، ۶۹^۳ و ۹۰^۴ می‌توان به عنوان منابع اصل شفافیت نام برد.

ب) مشارکت

با رشد ظرفیت‌های فکری شهروندان، کیفیت مشارکت آنان نیز بالا می‌رود. به این معنا که مردم علاوه بر انتخاب نمایندگان، خود در متن امور سیاسی نیز وارد می‌شوند.^۵ تکثرگرایی سیاسی، بخش مهمی از مشارکت سیاسی است که تحت عنوان مشارکت غیر مستقیم و نهادمند مردم در سیاست از آن یاد می‌شود. منظور از تکثرگرایی سیاسی، وجود احزاب، گروه‌ها و جناح‌های سیاسی است که «فعالان سیاسی» در قالب این نهادها، به دیدگاه‌ها و مواضع سیاسی خود سامان می‌دهند.^۶ فناوری اطلاعات با ایجاد فضایی شبکه‌ای

2-Gavelin, K., Burall, S. and Wilson, R., Open Government: beyond static measures, A paper produced by Involve for the OECD, 2009, p. 14

۲. قلی‌پور، رحمت‌الله، «تحلیل رابطه الگوی حکمرانی خوب و فساد اداری»، فرهنگ مدیریت، ۱۳۸۴، دوره سوم، شماره ۳، صص ۱۲۷-۱۰۳.

۳. اصل ۵۵: «... این گزارش باید در دسترس عموم گذاشته شود».

۴. اصل ۶۹: «مذاکرات مجلس شورای اسلامی باید علنی باشد و گزارش کامل آن از طریق رادیو و روزنامه رسمی برای اطلاع عموم منتشر شود».

۵. اصل ۹۰: «در مدت متناسب، نتیجه را اعلام نماید و در موردی که مربوط به عموم باشد، به اطلاع عامه برساند».

۶. هاشمی، سید محمد، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران: حاکمیت و نهادهای سیاسی، تهران: میزان، ۱۳۹۴، ص ۴۳۸.

۷. فیرحی، داوود، «مشارکت سیاسی در دولت اسلامی»، نامه مفید، ۱۳۸۰، شماره ۲۵، ص ۳۰.

به پیدایش شکل جدیدی از مردم‌سالاری با عنوان مردم‌سالاری مجازی یا مردم‌سالاری الکترونیک می‌انجامد که در آن، اعضای جامعه می‌توانند با استفاده از شبکه‌های اینترنتی در امور مهم مملکتی نظیر انتخابات الکترونیک مشارکت کنند.^۱

ج) پاسخ‌گویی^۲

کارکرد پاسخ‌گویی اطلاع‌رسانی به شهروندان از عملکرد مسئولان دولتی و چگونگی فرآیندهای سیاسی است تا آن‌ها توانایی قضاوت و واکنش مناسب به اقدامات دولت را بیابند؛ زیرا با افزایش آگاهی‌های عمومی شهروندان در جوامع مختلف، انتظارات آن‌ها از سازمان‌های دولتی نیز دست‌خوش تحولات زیادی شده است. در علوم اداری، پاسخ‌گویی یعنی مسئولیت‌پذیری و قبول مسئولیت نسبت به نتایج مورد انتظار و فرآیندی است که در ضمن آن، همه اعضای سازمان در برابر اختیارات و وظایف محول‌شده باید پاسخ‌گو باشند.^۳ در بر ساخت نظام حقوق اساسی ایران می‌توان از اصول ۸-۳۲-۷۰-۷۶-۸۴-۸۷-۸۸-۸۹-۹۰-۹۱-۱۱۱-۱۲۲-۱۲۳-۱۳۴-۱۳۶-۱۳۷-۱۴۲-۱۷۱-۱۷۴ به عنوان منابع اصل پاسخ‌گویی یاد کرد.

د) کارآمدی

در حقیقت، کارآمدی بیانگر قابلیت و توانایی اداره هر کشور توسط مدیران و کارگزاران شایسته آن است و ایفای بهینه کارویژه‌های دولت و کسب حداکثر رضایت‌مندی مردم را دربردارد.^۴ «کارآیی» در به‌کارگیری بوروکراسی کارآمد، مدیریت و به‌کارگیری سیاست‌های صحیح در خصوص توزیع عادلانه کالا و خدمات و تخصیص منابع تولید، برای استفاده از منابع تولید و صرف حداقل هزینه و کم‌ترین ضایعات برای هر میزان تولید و جلوگیری از فساد است، در حالی که «کارآمدی» در علم مدیریت در گرو کسب اهداف تعیین‌شده و رضایت خاطر کسانی است که در راه رسیدن به اهداف نقش دارند.^۵ در مطالعات پیشین،^۶ ابتکار دولت باز در قالب سه موضوع شفافیت اطلاعات به مثابه

۱. قلی‌پور، آرین و علی پیران‌نژاد، «ارتقای اعتماد عمومی و دموکراسی الکترونیکی: تبیین نقش دولت الکترونیک»، مدرس علوم انسانی، پژوهش‌های مدیریت در ایران، ۱۳۹۰، شماره ۵۶، ص ۲۲۰.

2-Responsibility .

۳. مقیمی، جواد، سوسن صفاوردی، بابک نادرپور و جهان‌بخش محبی‌نیا، «جایگاه اصل پاسخ‌گویی در تحقق حقوق شهروندی در نظام سیاسی»، مجله حقوق پزشکی، ویژه‌نامه نوآوری حقوقی، ۱۴۰۰، ص ۱۸۵.
۴. اخوان کاظمی، بهرام، «پاسخ‌گویی و کارآمدی»، نشریه حکومت اسلامی، ۱۳۸۳، شماره ۳۴، ص ۶۰.

5-Gani, Azmat and Ron Duncan, measuring Good Governance using time series Data, 2007, p. 374 .

6-Huntgeburth and Veit, op.cit.

دسترسی عموم مردم به اطلاعات دولتی، افزایش پاسخ‌گویی دولت و افزایش مشارکت عمومی آشکار می‌شود. هم‌چنین بر انجام مشارکت فراگیر با مردم تأکید شده است^۱ که در این حالت، مردم از طریق بسترهای متعدد رسانه‌های جمعی، درگیر فعالیت‌های مختلف دولت می‌شوند. در نتیجه، دولت باز به هنجار فرهنگ دولت تبدیل می‌شود و مزایای شفافیت، مشارکت و همکاری به طور کامل تحقق می‌یابد. در مجموع، می‌توان ادعا کرد که دولت باز که گونه‌ای از دولت الکترونیک است که نسبت به گونه‌های پیشین دولت، گشوده‌تر (با تمرکز بیش‌تر بر شفافیت و پاسخ‌گویی)، پایدارتر (با تمرکز بیش‌تر بر پایداری اجتماعی، سیاسی، محیطی و مالی)، ایمن‌تر (تمرکز بیش‌تر بر امنیت سایبری) و سریع‌تر (خدمات‌رسانی سریع‌تر و توسعه نرم‌افزار) بوده و خدمات‌رسانی در آن، شخصی‌تر، هدفمندتر، کاربردی‌تر و کامل‌تر است.

طبق بند ۲ اصل سوم قانون اساسی و مواد ۲ و ۱۰ قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات (مصوب ۱۳۸۸) و بند (الف) ماده ۳ قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد (مصوب ۱۳۹۰)، ماده ۶ قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار (مصوب ۱۳۹۰) و ماده ۱۰ قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد (مصوب ۱۳۸۷) و ماده ۱۷ قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حقوق کودک، مصادیقی از لزوم انتشار دادگان است که امکان ارتقای سطح دسترسی شهروندان به اطلاعات و بهره‌گیری از اطلاعات را فراهم می‌آورد.

در مورد داده‌های باز نیز این موضوع مطرح است که چه نوع داده‌های دولتی می‌توانند باز تلقی شوند و برای عموم قابل دسترس باشند. شاید بتوان ادعا کرد که دادگان دولتی با دارا بودن این شرایط، امکان باز بودن را داشته باشند:

- یک - کامل بودن: تمام دادگان دولتی در دسترس قرار گیرند؛
- دو - دست اول بودن: دادگان از منابع اولیه آن‌ها جمع‌آوری شده باشند؛
- سه - به‌موقع بودن: دادگان به سرعت در دسترس قرار گیرند؛
- چهار - در دسترس بودن: داده‌ها در دسترس دامنه گسترده‌ای از کاربران قرار گیرند؛
- پنج - قابل پردازش بودن با ماشین: ساختارمندی داده‌ها طوری باشد که امکان پردازش خودکار را بدهد؛
- شش - نفی تبعیض: داده‌ها برای تمامی افراد بدون نیاز به نام‌نویسی در دسترس باشند؛

2-Lee, Gwanhoo & Young Hoon, An open Government maturity model for social media-based Public Engagement, . Government Information, 2012

هفت - غیر اختصاصی بودن: داده‌ها در شکلی در دسترس قرار گیرند که هیچ کس امکان کنترل اختصاصی بر آن‌ها را نداشته باشد؛
هشت - بدون مجوز بودن: داده‌ها نباید مشمول قوانین کپی‌رایت، حق اختراع یا علایم تجاری و طرح‌های صنعتی باشند.

نتیجه‌گیری

عملکرد دولت با عملکرد فناوری پیوند خورده است و با قوی، فراگیر و نهادینه شدن نظام فراگیر رایانه‌ای، ظرفیت‌های جهان واقعی به جهان مجازی منتقل می‌شود و هر گونه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی دولت باید با در نظر گرفتن هر دو محیط باشد. دولت الکترونیک، معیاری نظام‌مند است که بر بنیان آن می‌توان سنجشی دقیق از کارکرد دولت در تمثیت امور اداری و خدمات‌رسانی عمومی به دست آورد. فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی موجب کاهش رنج مردم و افزایش رفاه نیستند، بلکه صرفاً ماشینی هستند که انسان‌ها برنامه‌ریزی کرده‌اند که برای رفع احتیاجات جامعه اثرگذار خواهند بود. پس ضروری است که کارگزاران دولتی و تصمیم‌گیران این حوزه در چینش رویه‌های اداری و سیاسی که از وسایل و ابزار الکترونیک بهره می‌برند، کوشا باشند.

دولت الکترونیک با امتیاز شناسه‌هایی مثل کاهش هزینه‌های عمومی از طریق استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات، حفظ محیط زیست با کاهش استفاده از کاغذ و کاهش بار حمل و نقل، دسترسی به وبگاه‌ها، برنامه‌های استراتژیک به منظور ارتقای خدمات‌رسانی عمومی برخط، حاکمیت شفاف، دموکراسی الکترونیک و ترویج فناوری اطلاعات و ارتباطات و نوآوری شناخته می‌شود. با قاطعیت می‌توان ادعا کرد که بر بنیاد بهره‌گیری از فناوری‌های دولت الکترونیک، امکان تحقق اصول خدمات عمومی از جمله اصل تساوی، اصل استمرار خدمات عمومی و اصل روزآمدسازی خدمات عمومی با مقتضیات جامعه تأمین می‌شود. همچنین این امتیاز را برای دولت الکترونیک می‌توان در نظر گرفت که بر بنیاد آن، امکان تحقق دموکراسی مستقیم و دخالت همه شهروندان در اداره سیاسی جامعه امکان‌پذیر می‌شود.

آن گونه که در این نوشتار مطرح شد، انگاره دولت باز، نظریه‌ای است که بر بنیان دسترسی باز به دادگان باز شکل گرفته و بر رابطه دولت با کاربر (شهروند، شرکت یا کارگزاران دولتی) اثرگذار است. دولت باز، فرآیندی چندبعدی است و با برقراری امکان دسترسی به دادگان دولتی، مسیر مشارکت مسئولانه در تصمیم‌گیری‌های سازمانی و اداری و سیاسی را برای شهروندان فراهم می‌سازد که در عمق این فرآیند، به تدریج، مفهوم دموکراسی مشارکتی متبلور می‌شود. تکوین انگاره دولت باز بر بنیان شناسه‌های شفافیت، مشارکت، پاسخ‌گویی و همکاری، فرآیندها و رویه‌های تصمیم‌گیری دولت، علاوه بر این که کاربران را در سطح واپایش عملکرد دولت و هیئت ناظران مطرح می‌کند، آن‌ها را در ردیف تصمیم‌گیران و تصمیم‌سازان فعالیت‌های دولت قرار می‌دهد.

برای این که در یک جامعه، دولتی باز بر بنیان حکمرانی الکترونیک شکل بگیرد،

پیشنهادهایی به این شرح ارائه می‌شود: ساده‌سازی شیوه خدمات‌رسانی به شهروندان و تسهیل دسترسی به آن‌ها، ارتقای بسترهای فنی و فناوری لازم برای تحقق حکمرانی الکترونیک، حمایت سیاسی، اقتصادی، قضایی و اجتماعی از طرح‌ها و رویه‌هایی که اطلاعات دولتی را در اختیار شهروندان قرار می‌دهد، برقراری ارتباط مستمر با سازمان‌های بین‌المللی برای روزآمدسازی رویه‌ها و ابزارها در اجرای طرح‌های حکمرانی الکترونیک، شناسایی قوانین و مقررات لازم به منظور دسترسی راحت‌تر به پیشینه و اهداف گروه‌ها، احزاب و افراد سیاسی، ساده‌سازی فرآیندهای کسب و کار در فضای عمومی جامعه، تسهیل دسترسی به اطلاعات مالی سازمان‌های دولتی و اصناف، حل مسائل قانونی و کاهش آثار تغییرهای سیاسی کشور در تحقق حکمرانی الکترونیک خوب، هماهنگ‌سازی و ساده‌سازی شرایط، روندها، جریان‌های اطلاعاتی در موضوع حکمرانی الکترونیک خوب، ایجاد سازمان‌های سازمانی انعطاف‌پذیر، افزایش اعتماد مردم به زیرساخت‌های دولت الکترونیک و ایجاد تعهد سازمانی در خصوص تحقق حکمرانی الکترونیک خوب.

فهرست منابع

۱. فارسی

الف) کتاب

۱. بانک جهانی، گزارش توسعه جهانی: نقش دولت در جهان در حال تحول، ترجمه: گروه مترجمین تهران، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۷۸.
۲. پورعزت، علی‌اصغر و غزاله طاهری عطار، تحلیل دوران گذار به حکومت الکترونیک، به مثابه یک واقعیت اجتماعی پویا، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۳.
۳. عباسی، بیژن، حقوق اداری، تهران: دادگستر، چاپ سوم، ۱۳۹۳.
۴. کاستلز، مانوئل، عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ (۲): قدرت هویت، ترجمه: حسن چاوشیان، تهران: طرح نو، ۱۳۸۲.
۵. هاشمی، سید محمد، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران: حاکمیت و نهادهای سیاسی، تهران: میزان، ۱۳۹۴.

ب) مقاله

۱. ابراهیمی، سید عباس و محسن فرهادی‌نژاد «واکاوی هم‌گرایی یا واگرایی‌های احتمالی میان دو پدیده دولت الکترونیک و دموکراسی الکترونیک و تبیین آن»، کنفرانس بین‌المللی جهت‌گیری‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری، ۱۳۹۴.
۲. اخوان کاظمی، بهرام، «پاسخ‌گویی و کارآمدی»، نشریه حکومت اسلامی، ۱۳۸۳، شماره ۳۴.
۳. اصغرنیا، مرتضی، «ضرورت توجه به دولت الکترونیک با نگاهی خاص به فساد اداری»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۸۸، شماره ۹، صص ۴۲-۵۸.
۴. دانایی‌فرد، حسن، «استراتژی مبارزه با فساد: آیا فناوری اطلاعات، فساد اداری را کاهش می‌دهد؟»، پژوهش‌های مدیریت در ایران، ۱۳۸۴، شماره ۳۹، صص ۱۰۱-۱۱۸.
۵. رهنورد، فرج‌الله و داریوش محمدی، «ارزیابی مراحل تکاملی دولت الکترونیک در ایران»، پژوهش‌نامه مدیریت اجرایی، ۱۳۸۶، شماره ۲۷، صص ۶۳-۸۰.
۶. فیرحی، داوود، «مشارکت سیاسی در دولت اسلامی»، نامه مفید، ۱۳۸۰، شماره ۲۵.

۷. قربانزاده، محمد و حمید شاکری، «امنیت انسانی در پرتو دکترین حکمرانی خوب»، فصلنامه حقوقی مجد، ۱۳۹۴، سال دهم، شماره ۳۵.
۸. قلی‌پور، رحمت‌الله، «تحلیل رابطه الگوی حکمرانی خوب و فساد اداری»، فرهنگ مدیریت، ۱۳۸۴، دوره سوم، شماره ۳، صص ۱۲۷-۱۰۳.
۹. قلی‌پور، آرین و علی پیران‌نژاد، «ارتقای اعتماد عمومی و دموکراسی الکترونیکی: تبیین نقش دولت الکترونیک»، مدرس علوم انسانی، پژوهش‌های مدیریت در ایران، ۱۳۹۰، شماره ۵۶.
۱۰. قهرمانی افشار، یاسر و خیرالله پروین، «درآمدی بر مؤلفه‌های حقوقی دولت: بررسی الگوی مدرن غربی و نظام جمهوری اسلامی ایران»، دولت‌پژوهی، ۱۴۰۰، سال هفتم، شماره ۲۷.
۱۱. مقدسی، علی‌رضا، امیر مانیان، رحمت‌الله قلی‌پور و علی‌رضا حسن‌زاده، «طراحی مدل حکمرانی خوب الکترونیک در حوزه آموزش»، فصلنامه مدیریت فناوری اطلاعات، ۱۳۹۲، دوره هشتم، شماره ۳، صص ۵۹۱-۶۲۰.
۱۲. مقیمی، جواد، سوسن صفاوردی، بابک نادری‌پور و جهان‌بخش محبی‌نیا، «جایگاه اصل پاسخ‌گویی در تحقق حقوق شهروندی در نظام سیاسی»، مجله حقوق پزشکی، ویژه‌نامه نوآوری حقوقی، ۱۴۰۰.
۱۳. هداوند، مهدی، «مفهوم حکمرانی خوب»، نشریه حقوق اساسی، ۱۳۸۴، سال دوم، شماره ۴.
۱۴. خلیلی، محسن، «کشاکش دولت الکترونیک با دموکراسی الکترونیک»، فصلنامه دولت‌پژوهی، ۱۳۹۴، دوره اول، شماره ۳.

ج) پایان‌نامه

۱. یزدانی زنوز، هرمز، «بررسی نقش شفافیت در تحقق حکمرانی مطلوب»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق، ۱۳۸۴.

د) پایگاه اینترنتی

۱. پژوهشگاه قوه قضاییه، گزارش همایش بین‌المللی جنبه‌های حقوقی فناوری اطلاعات و ارتباطات، ۱۳۹۶: www.jri.ac.ir/showcontent.html?i=RIN۲SkVhdWRvSms۹
- 2-www.ncb.intnet.mu/mf.oau/decpl.htm .

2-Latin Source

- 1-Adelana, O. S., “Electronic Governance and Effective Public Administration”, International Journal of social, Politics and humanities, 2019, 3(2), pp. 271-285
- 2-Bhatnagar, Subhash C., E-Government from vision to implementation: a practical guide with case studies, New Delhi: Tejeshwar Singh for Sage Publications India Pvt Ltd., 2004
- 3-Dawes, S.S. and Prefontaine, L., Understanding New Models of Collaboration for Delivering Government Service, Communication of ACM, 2003
- 4-Dixon, B. E., “Toward e-government 2.0: An assessment of where e-government 2.0 is and where it is headed”, Public Administration & Management, 15 (2), 2010
- 5-Estevez, E. and Janowski, T., “Electronic Governance for Sustainable Development- Conceptual Framework and State of Research”, Government information Quarterly, 2013, 30 (1), pp S94-S109
- 6-Foley, P. and Alfonso, X., “E-Government and the Transformation Agenda”, Public Administration, 2009, 87 (2), pp. 371-396
- 7-Gani, Azmat and Ron Duncan, measuring Good Governance using time series Data, 2007
- 8-Gavelin, K., Burall, S. and Wilson, R., Open Government: beyond static measures, A paper produced by Involve for the OECD, 2009
- 9-Golubchik. L., Cheng, W.C., Chou, C.F., Khuller, S. Samet, H. and Wan, Y. C. J., “Bistro: A Scalable and Secure Data Transfer Service for Digital Government applications”, Communications of the ACM, 2003, 46 (1)
- 10-Heeks. R., Implementing and Managing E-Government: An International Text, London, Sage Pub, 2005
- 11-Huntgeburth, Jan and Veit, Daniel, “A research agenda for evaluating open government initiatives”, Proceedings of the 21st European Conference on Information Systems Utrecht, Netherlands: Proceedings of the 21st European Conference on Information Systems, 2013
- 12-Jain Palvia, Sh. & Sharma, Sh. S., E-Government and E-Governance: Definitions/ Domain Framework and Status around the world, Computer Society of India, 2007
- 13-Kolsaker L.A. and Kelly, L., “Citizens Attitudes towards E-Government and E-Governance: a UK study”, International Journal of Public Sector Mngement, 2008, 21(7),

pp.723-738

- 14-Kujbidia, V.S., Karpenko, O.V and Namešnik, V.V., “Digital Governance in Ukraine: Basic definition of the concept-categorical apparatus”, *Visnik nacionalnoyi akademiyi derzhavongo upravlinnya pri prezidentovi Ukrayini, Seriya, Kiyiv: NADU*,1, 2018, pp. 5-10
- 15-Kumar, M. & Sinha O.P., *M-Government- Mobile Technology for E-Government*, In *International conference on E-Government, India, 2007*
- 16-Lancaster, F. Wilfrid, “Electronic Publishing”, *Library Trends*, 1989, 37 (3), pp. 316-325
- 17-Lee, G. and Perry, J. L., “Are Computers Boosting Productivity? A Test of the Paradox in State Governments”, *Journal of Public Administration Research and Theory*, 2002, 12 (1), pp.77-102
- 18-Lee, Gwanhoo & Young Hoon, *An open Government maturity model for social media-based Public Engagement*, *Government Information*, 2012
- 19-Park, S., Choi, D. and Hong, P., “Club Convergence and Factors of Digital Divide across Countries”, *Technological Forecasting and Social Change*, 2015, 96, pp. 92-100
- 20-Puma, *Government Relations with Citizens and Civil Society*, OECD, 2002
- 21-Rao. T., Bhatangar, S., Roa. V., and Satyanarayana, S., *E-Governance Assessment Frameworks (EAF Version 2.0) E-Governance (Assessment & Replication) Divisoin E-Governance and E-Rural Group*, Department of Information Technology, Government of India, 2004
- 22-Silcock, R., “What is E-Government?”, *Parliamentary Affairs*, 2001, 54 (1), pp. 88-101.
- 23-Singh A. and Sharma, V., “E-Governance and E-Government, A Study of initiatives”, *International Journal of E-Business and E-Governance studies*, 2009, 1 (1)
- 24-Sodhi, I. S., *Emerging issues and prospects in African E-government*, 2015.
- 25-UN (United Nations), *Un E-Government Survey 2012*, New York: UN, 2012.
- 26-Yu. Harian and Robinson, David. G., *The new ambiguity of open Government*, *UCLA law review Discourse*. 2012
- 27-Zwahr, T. & Finger, M., *Enhancing the e-Governance Model: Enterprise Architecture as a Potential Methodology to build a Holiistic Framework*, *Competence Centre e-Governance, EPFL, Lausanne, 1015, Switzerland*, 2010

Good E-governance and open Government Theory: a legal Approach

Yaser Ghahremani Afshar*

Mehdi Shabannia Mansour**

Ali Dashti***

Abstract:

E-government is a natural product of the technological forces that improve government performance and provide citizens with better and faster access to government services. E-government is interpreted as the digitization and computerization of government affairs. As governments engage in innovations in organizational structure, guidelines, capacities, and the use of human resources, Government services, and oversight of public affairs. The states have used e-government to innovate, modernize, increase productivity and improve their performance. E-governance in its capacity provides the foundations of political democracy and direct participation of citizens in political decision-making and promises the promotion of nation-state to e-government-e-citizen. Government openness to the economy and the people refers to the transparency of government actions, the availability of government services and data, and government accountability for ideas and demands. The present study used a prescriptive-explanatory as well as the library data to answer how e-governance will play a role in achieving open government. The main finding is In addition to achieving transparency, accountability, service delivery and greater efficiency, faster and higher quality in e-governance, it also raises the level of more informed and intelligent participation of individuals.

Keywords: Information Technology, E-Governance, E-Democracy, Public Services, State 2.0

*. Ph.D. in Public Law, Department of Public Law, Islamic Azad University (Corresponding Author)
YGHAFSHAR@HOTMAIL.COM

** .Assistant Prof. Department of Public Law, Islamic Azad University Central Tehran branch .
mehdi.shabannia@gmail.com

***. Department of Public Law, Islamic Azad University Central Tehran branch .
darrood@gmail.com